

Щурик М.В.,

доктор економічних наук, перший проректор,
професор Івано-Франківського університету права
імені короля Данила Галицького

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ МАКРОРЕГІОНУ

Досліджується механізм запровадження інновацій у процес відтворення земельних ресурсів сільськогосподарського сектору економіки Карпатського макрорегіону. Пропонуються нові підходи до організації фінансування інноваційного процесу в сільському господарстві.

The author investigates the mechanism of innovative implementation in the process of landed resources reproduction in the agricultural economic sector of the Carpathian macroregion. New approaches for the organization of innovative process financing in agriculture are suggested.

Запровадження інноваційних продуктів у відтворювальний процес аграрного сектору Карпатського макрорегіону значною мірою гальмується низьким рівнем фінансового забезпечення, а також зменшенням чисельності наукових працівників як однієї з найважливіших складових інноваційного потенціалу. Складність полягає також у невизначеності щодо пріоритетності та напрямків фінансування, відсутності стратегії фінансового забезпечення інноваційної моделі відтворення аграрного сектору економіки в макрорегіоні.

Потреба запровадження інноватики у відтворювальний процес сільськогосподарського сектору економіки обумовлена дією багатьох чинників. Передусім — проголошеною економічною стратегією країни, яка націлена на інтеграцію вітчизняної аграрної галузі до країн європейського співтовариства. Необхідність ширшого використання новацій обумовлюється також упровадженням ринково орієнтованої моделі відтворення земельних ресурсів аграрного сектору. Важливість інноваційного розвитку полягає й у тому, що в сучасних умовах зростання взаємної залежності країн і загострення глобальної конкуренції новация є запорукою прогресу, а отже, фактором формування та нарощування конкурентної сили, забезпечення добробуту населення¹. Ринкова економіка, як правило, досягає успіху в своєму розвитку завдяки використанню найновіших досягнень науки і техніки, підвищенню рівня конкурентності в середині та поза межами країни. У свою чергу, високий рівень конкурентоспроможності країни нині оцінюється її здатністю генерувати та швидко опанувати інновації².

Зважаючи на важливість інноваційного процесу, виникає необхідність встановлення причин його гальмування. Окремі вчені зазначають, що найважливішою

---

¹ Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку // Економіка України. — 2007. — № 2. — С. 46.

² Оскольський В. Про перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки // Економіка України. — 2007. — № 12. — С. 6.

з них є низький рівень фінансової забезпеченості наукових установ та підприємств — споживачів інновацій. Утворилося своєрідне замкнене коло, в якому відсутність фінансових ресурсів у підприємств і дослідницьких установ позбавляє перших можливості підвищувати свою конкурентоспроможність і прибутковість через впровадження інноваційного продукту, розробленого другими, й одночасно унеможливує проведення останніми НДДКР, посилюється проблематичність їх подальшого існування та пристосування до потреб ринку³. Особливо гострою є потреба у фінансових ресурсах для залучення інноваційного продукту в сільськогосподарський сектор економіки. Сьогодні багато запатентованих суто аграрних новачків не знаходять своїх покупців, передусім, через неплатоспроможний попит⁴.

Сільське господарство на відміну від інших сфер економічної діяльності має певну, властиву лише йому, специфіку, яка суттєво позначається на потенційних можливостях запровадження новачків. Зокрема, новачія, як правило, потребує попередньої об'єктивної оцінки її впливу на живі організми, земельний фонд, воду, флору, фауну тощо. Запровадження інноваційного продукту в сільське господарство має значно вищий рівень ризику. Розв'язання цих та інших проблем вимагає відповідного фінансування. Насамперед це стосується державної фінансової допомоги. Будь-які агропромислові реформи слід розглядати як загально-економічну проблему, що потребує для свого вирішення дієвого фінансово-кредитного механізму, вдосконалення державного регулювання, гарантованого державного ресурсного й фінансового забезпечення⁵.

Вплив фінансового забезпечення на стан та можливості запровадження інноваційного продукту вимагає ґрунтовного дослідження.

Метою статті є проведення оцінки рівня та потенційних можливостей фінансування наукових організацій як найважливішої складової створення інноваційного продукту в аграрному секторі Карпатського макрорегіону. При цьому особливу увагу приділено фінансуванню інноватики, спрямованої на поліпшення відтворення земельних ресурсів. Визначено передумови та джерела фінансування інноваційного процесу в сільському господарстві.

Стратегія розвитку сільськогосподарського сектору економіки в Карпатському макрорегіоні спрямовується на формування ринкових земельних відносин, що потребує вжиття адекватних заходів, серед яких особлива роль належить процесу фінансування потреб запровадження інноваційних продуктів. Слід зазначити, що механізм фінансування цих потреб у ринковій моделі відтворення в сільському господарстві,

---

³ Кіндзеровський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій // Економіка України. — 2007. — № 2. — С. 8.

⁴ Кобець А.С., Воловик І.А. Перспективи вищих навчальних закладів аграрного профілю на ринку інтелектуальної власності України // Агросвіт. — 2007. — № 11. — С. 8.

⁵ Мармуль Л.О., Танклевська Н.С. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК. — 2006. — № 12. — С. 75.

на відміну від командно-адміністративної, значно відрізняється можливостями організації, джерелами, мотивацією та іншими складовими. Ретроспективний аналіз фінансування наукових досліджень та їх впровадження в сільськогосподарський сектор економіки Карпатського макрорегіону засвідчує, що в період командно-адміністративної економіки зазначені процеси координувалися партійними та радянськими органами. Саме ці структури ухвалювали вольові рішення щодо доцільності фінансування наукових розвідок, їх запровадження тощо. Фінансування новачій здійснювалося в основному за рахунок коштів державного бюджету. Принагідно зазначимо, що підприємства були позбавлені можливостей самостійно розпоряджатися власними фінансовими ресурсами. Такий підхід до розподілу ресурсів не сприяв зацікавленості підприємств різних сфер економіки у нарощуванні виробничого потенціалу, збільшенні грошових надходжень, оскільки значна частина з них централізовано вилучалася до державних фондів.

Існуюча на той час модель організації фінансового забезпечення наукових інституцій та інноваційного процесу в цілому характеризувалася також певними позитивними рисами. Передусім, стабільністю фінансування наукових інституцій за рахунок коштів державного бюджету. Державні структури здійснювали контроль та взаємозв'язок усього інноваційного процесу, починаючи зі створення новачій. Наукові кадри як найголовніша продуктивна сила науки краще забезпечувалися матеріально, принаймні порівняно з іншими категоріями працюючих. Зв'язок між науковими організаціями — продуцентами нового та споживачами інновацій — сільськогосподарськими підприємствами здійснювався централізовано. Проголошення ринкової моделі відтворювального процесу в сільськогосподарському секторі змінило роль держави в інноваційному процесі. Наукові інституції та споживачі інноваційного продукту нині в більшості випадків самотужки розв'язують завдання створення та впровадження інновацій у сільське господарство. Порушився взаємозв'язок між науковими організаціями та суб'єктами господарської діяльності аграрного сектору. Різке скорочення бюджетного фінансування наукової діяльності, відсутність готових конкурентоспроможних наукових розробок, з одного боку, та занепад низки переробних галузей, які б могли замовити та згодом впровадити ці розробки, — з другого, поглибили розрив між наукою та виробництвом у період реформування⁶. Зазначимо, що відсутність державного фінансування наукових організацій призвела до закриття багатьох із них. Саме цим пояснюється зменшення чисельності та структурна неврегульованість наукових кадрів в Карпатському макрорегіоні (табл.1).

Дані табл. 1 засвідчують значне (більш як у 2 рази) зменшення чисельності наукових працівників за період 1995—2005 років. Деструктивність кадрового забезпечення полягає, передусім, у погіршенні співвідношення окремих категорій персоналу стосовно загальної чисельності працівників основної діяльності.

---

⁶ Кіндзеровський Ю. Зазнач. праця.

Очевидним є те, що зменшення чисельності науковців та негативні зміни у кадровій структурі гальмують перехід до інноваційної моделі відтворення аграрного сектору в Карпатському макрорегіоні. Зауважимо, що не всі працівники наукових організацій займаються продукуванням інновацій для потреб відтворення земельних ресурсів (див. табл. 1). Абсолютна більшість із них виконує замовлення, що фінансуються прибутковими інституціями. Аграрний сектор, як відомо, власних фінансових ресурсів для потреб інноватики практично не має.

Таблиця 1. Чисельність працівників наукових організацій за категоріями персоналу в Карпатському макрорегіоні

Область	Працівники основної діяльності		З них							
			дослідники		техніки		допоміжний персонал		інші	
	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005	1995	2005
Закарпатська	1509	1106	809	551	328	110	243	211	129	234
Івано-Франківська	1786	1157	1075	552	216	212	315	134	180	259
Львівська	17 571	7690	9100	4132	1129	715	3703	1260	3639	1583
Чернівецька	1744	1109	848	571	286	113	470	264	140	161
Разом по макрорегіону	22 610	11 062	11 832	5806	1959	1150	4731	1869	4088	2237

Неналежне фінансування інноваційного процесу в сільському господарстві стримується багатьма чинниками. Насамперед збереженням принципу централізованого управління економічним процесом в сільськогосподарському секторі. Йдеться про потребу вироблення адекватної регіональної політики, яка б сприяла підвищенню ролі та відповідальності регіонів за розв'язання завдань запровадження наукових досягнень. Таким чином, первинним у процесі організації фінансування інноватики має бути визначення правового статусу регіону (макрорегіону) щодо його повноважень відносно акумуляції, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Очевидним є те, що макрорегіон має самостійно визначати пріоритетність фінансування, а також напрямки інноваційної діяльності. Він також має самостійно вирішувати проблеми залучення інших джерел фінансування інноваційного процесу. Кошти державного бюджету, а також фінансові ресурси, залучені відповідними макрорегіональними інституціями, повинні акумулюватися в макрорегіональному інноваційному фонді, розпорядником якого мають бути місцеві управлінські структури.

Інноваційний процес є надзвичайно складним, оскільки включає крім створення наукового продукту його апробацію, а також комерціалізацію та диверсифікацію. Варто сказати, що нині в досліджуваному макрорегіоні системне поєднання різних стадій інноваційного процесу відсутнє.

Наступним важливим та не менш відповідальним кроком є визначення пріоритетних напрямків фінансування. В Карпатському макрорегіоні це, зокрема, аграрний сектор економіки, який порівняно з іншими сферами діяльності є найбільш

відсталим. Нагальною потребою для цієї сфери є покращання відтворення земельних ресурсів як найголовнішої домінанти розвитку всього аграрного сектору, що поєднує збереження, поліпшення, використання та охорону сільськогосподарських угідь, земель лісового та водного фондів. Пріоритетність фінансування наукових продуктів для потреб відтворення земельних ресурсів диктується передусім їх роллю у сільському господарстві. Зазначимо, що за період трансформації сільськогосподарського сектору макрорегіону земельний фонд зазнав значних руйнувань, суттєво знизилася його продуктивність, збереження та охорона. Нині саме інноватика, новітні розробки у сфері науки і техніки здатні не лише відновити та зберегти унікальні властивості земель Карпатського макрорегіону, а й поліпшити їх склад, структуру, продуктивність тощо.

Фінансування процесу розробки та впровадження інноваційного продукту в аграрному секторі досліджуваного макрорегіону потребує запровадження заходів, спрямованих на формування оптимальних за розміром земельних масивів, упорядкування землеустрою, раціоналізації структури та складу користувачів і власників земельних ділянок (паїв), розробки критеріїв й оцінки кількісного та якісного складу ґрунтів, запровадження заходів по збереженню екології та поліпшенню соціального захисту тощо. Насамперед це стосується переведення процесу відтворення земель на ґрунтозахисні технології⁷.

Оцінка обсягу та структури потреб фінансування інноватики в аграрному секторі засвідчує, що найбільш містким споживачем фінансових ресурсів нині є кадри, їх інтелект. Саме участь кваліфікованих кадрів у інноваційному процесі оцінюється як найважливіша. Сьогодні запорукою економічного розвитку та досягнення рівня високорозвинутих країн стає орієнтація на економіку знань, що вимагає підвищення уваги до інтелектуальної діяльності⁸, адже інтелект людини є основою забезпечення реальної віддачі вкладених фінансових ресурсів у інноваційний процес. Рівень знань індивіда безпосередньо формує результативність імплементації інноваційної моделі відтворення.

З міжнародного та вітчизняного досвіду відомо: лише вкладення в людину спроможні допомогти прийти від економіки “ресурсної та індустріальної” до економіки знань “щоденної технологічної революції”, яка створюється особистими зусиллями активних, здорових, освічених громадян. А розвиток потенціалу особистості прямо залежить від доступності та якості освіти, охорони здоров’я, інформації, комунікацій тощо⁹. Таким чином, результативність інноваційного процесу визначається передусім фінансовим забезпеченням кадрів, зміцненням кадрового потенціалу.

---

⁷ *Ткаліч О.В.* Необхідність впровадження ресурсоощадливих технологій в рослинництві // Агросвіт. — 2007. — № 7. — С. 5–9.

⁸ *Запартіна І.* Формування національних проектів: зарубіжний досвід і можливості для України // Економіка України. — 2008. — № 1. — С. 72.

⁹ *Медведев Д.* Национальные проекты: от стабилизации — к развитию. — <http://www.viperson.ru/wind.php?ID = 273473>.

Оцінка обсягу фінансування наукових організацій як найвагомішої ланки інноваційного процесу в Карпатському макрорегіоні говорить про його недостатність, що, у свою чергу, спричиняє деструктивність витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт (табл. 2).

Таблиця 2. Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт за видами у Карпатському макрорегіоні в 2006 році*, тис. грн

Область	Всього	Внутрішні витрати					Витрати на дослідження і розробки, виконані співвиконавцями
		внутрішні поточні витрати			Капітальні вкладення	в т.ч. устаткування	
		витрати на оплату праці	Матеріальні витрати	інші поточні витрати			
Закарпатська	17 616,6	10 796,0	718,9	5679,5	245,8	119,0	176,4
Івано-Франківська	36 589,8	18 519,6	3634,2	9568,6	4232,6	139,3	634,8
Львівська	197 814,6	96 185,8	36 297,7	48 656,2	7916,7	4904,3	8758,2
Чернівецька	18 375,9	8564,3	2606,7	4785,2	2302,7	327,8	117,0
Разом по макрорегіону	270 396,9	134 065,7	43 257,5	68 689,5	14 697,8	5490,4	9686,4

* Розраховано автором за даними статистичного збірника “Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році”. — Держкомстат України, 2007. — С.137.

Зокрема, у 2006 році половина обсягу всіх витрат була спрямована на оплату праці, понад 90 % коштів становили внутрішні витрати і лише 5,4 % фінансових ресурсів відводилося на капітальні вкладення. Структура витрат наукових організацій, зокрема мізерні витрати капітального характеру відносно загальної суми фінансових ресурсів, свідчить про обмежені можливості щодо створення ними новітньої наукової продукції. Слід також зауважити, що структура витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за видами у Карпатському макрорегіоні не є оптимальною і потребує удосконалення (рис.).

Значна частка внутрішніх витрат у цілому і на оплату праці зокрема не є показником високого рівня матеріальної винагороди наукових працівників. Навпаки, недостатність фінансових ресурсів змушує наукові установи спрямовувати кошти на забезпечення першочергових потреб, якими є оплата праці працівників наукових інституцій.

Рівень фінансування наукових та науково-технічних робіт значною мірою залежить від наявних джерел. Нині фінансування інноватики здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, позабюджетних фондів, власних коштів підприємств і організацій України, а також іноземних держав. Порівняно невелику питому вагу в загальному обсязі фінансування займають інші джерела.

Аналіз динаміки фінансування за 1995—2006 роки показує зростання обсягу надходжень коштів для потреб наукових інституцій у досліджуваному макрорегіоні. Зокрема, загальний обсяг фінансових ресурсів збільшився в 7,3 разу, бюджетні

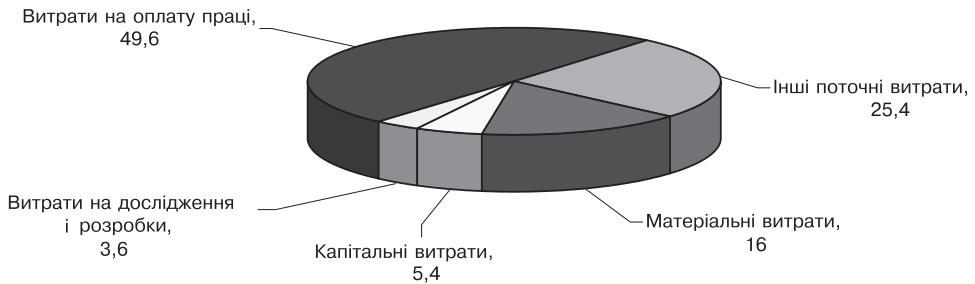

Рис. Структура витрат наукових організацій Карпатського макрорегіону в 2006 році, %

надходження зросли у 8 разів. Позитивним є також нарощування обсягів фінансових ресурсів, залучених у наукову сферу за рахунок таких джерел, як власні кошти суб'єктів підприємницької діяльності та кошти замовників, кошти місцевих бюджетів тощо. Збільшилося фінансування наукових робіт за рахунок коштів іноземних держав, які склали в 2006 році 18 782,4 тис. грн, проти 5880,9 тис. грн у 1995 році. Взагалі, порівняльна оцінка фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами надходження коштів у Карпатському макрорегіоні за останні 11 років дає змогу відмітити значні позитивні зрушення. Разом з тим не можна стверджувати про достатність фінансування науки, оскільки більшість коштів спрямовується на внутрішні поточні потреби наукових установ, а не на проведення досліджень. Такий підхід до фінансування є вимушеним і спрямованим, насамперед, на виживання. У світовій економіці витрати на наукові розробки, незважаючи на їх ризикованість, постійно зростають, оскільки одержані вигоди набагато перевищують віддачу від фінансових інвестицій та інвестицій в основний капітал. Наприклад, у США в 2001 році на наукові дослідження та розробки було витрачено 252,9 млрд дол., що в 550 разів більше, ніж в нашій країні, тоді як чисельність науковців на 1000 чол. зайнятого населення становила там 8,6 осіб проти 5,6 в Україні, або перевищувала цей показник лише в 1,5 раза. Така низька ресурсна забезпеченість науково-дослідницької діяльності в Україні порівняно з розвинутими країнами робить її низькопродуктивною, а тому створює ілюзію надлишку наукових кадрів і спрямовує урядову політику не на пошук додаткових ресурсів, джерел фінансування науки, а на її руйнування¹⁰.

Оцінка стану фінансування інноваційного процесу в сільському господарстві Карпатського макрорегіону дає можливість стверджувати, що запровадження новітніх досягнень науки та техніки тісно пов'язано з ринковими відносинами. Передусім це стосується створення ринку інновацій за участю продавця та покупця. Його відсутність призводить до того, що інноваційним процесам у досліджуваному

¹⁰ Кіндзеровський Ю. Зазнач. праця.

макрорегіоні бракує програмності, системності та комплексності, в результаті чого вони залишаються непрогнозованими, локальними та стихійними. Особливо негативні наслідки спричиняє невизначеність щодо процесу відтворення земельних ресурсів. Стан земельних відносин, що склався нині в сільському господарстві макрорегіону, практично унеможливило запровадження інноваційних продуктів. Мова ведеться про неврегульованість відносин власності, існуюче дрібноземелля, відсутність сучасних ринково орієнтованих сільськогосподарських підприємств, деструктивність оренди, проблеми з упровадженням сучасної вартісної оцінки земель, недосконалість регуляторні діяльності місцевих органів самоврядування тощо. Саме ці складові гальмують нині запровадження інноваційної моделі відтворення земельних ресурсів з використанням товарно-грошових відносин та за участю продавця й покупця інноваційного продукту. Домогосподарства, у підпорядкуванні яких знаходиться $\frac{3}{4}$ усіх сільськогосподарських угідь, не можуть виступати покупцем інновацій, оскільки не володіють достатніми фінансовими ресурсами. Крім того, більшість із них залишаються індіферентними до запровадження наукових продуктів, що обумовлено негативною ціною політикою, низьким рівнем соціального захисту, віком власників та користувачів земельних ділянок (паїв) тощо.

Запровадження інноваційних продуктів у сільськогосподарській сектор економіки в цілому та для потреб відтворення земельних ресурсів зокрема, потребує, насамперед, забезпечення організаційної врегульованості з метою формування повноцінних учасників ринку інновацій. Це стосується заходів по формуванню споживача інноваційного продукту, який би спрямовував інноваційні проекти на поліпшення, збереження, використання та охорону земель сільськогосподарського призначення. Такими в досліджуваному макрорегіоні можуть стати агроформування, зорієнтовані на ринкову модель розвитку. Для цього в їх підпорядкуванні слід зосередити земельні ресурси, відтворення яких має здійснюватися за умов використання сучасних досягнень науки і техніки. Належне фінансове забезпечення діяльності таких агрогосподарств сприятиме також розв'язанню завдань щодо підготовки та працевлаштування кадрів як найважливішої складової єдиного ланцюга інноваційного процесу в сільському господарстві Карпатського макрорегіону.

Перехід до ринкових відносин в аграрному секторі Карпатського макрорегіону потребує суттєвих змін в організації фінансового забезпечення інноваційного процесу. В умовах адміністративної економіки фінансування заходів науки та техніки регулювалося та забезпечувалося органами влади вищого рівня з використанням механізму централізованого розподілу. Відповідні інституції визначали обсяги фінансування і напрямки, пов'язані зі створенням, апробацією та виробництвом, а також упровадженням новітніх технологій, техніки, механізмів тощо. Певні регуляторні дії центральних органів спрямовувалися також на фінансування заходів щодо збереження, поліпшення, охорони та використання земельних ресурсів аграрного сектору. Зокрема, за рахунок коштів державного бюджету забезпечувалися

дослідження складу ґрунтів, створення земельного кадастру, поліпшення продуктивності земель тощо.

Аграрна та земельна реформи в сільськогосподарському секторі економіки корінним чином змінили традиційні підходи до джерел фінансування заходів впровадження досягнень науки і техніки. Оскільки коштів державного бюджету постійно не вистачає, головна увага повинна приділятися власним фінансовим ресурсам суб'єктів господарювання. Фінансове забезпечення інноваційного продукту в умовах ринку потребує обов'язкового встановлення грошово-товарних відносин, які б базувалися на інтересах продавця та покупця. Така модель забезпечить налагодження процесу відтворення земельних ресурсів завдяки втіленню новітніх технологій.

Реалізація інноваційної моделі в сільському господарстві з одночасним стабільним фінансовим забезпеченням макрорегіону потребує також організації належної підготовки та використання кадрів. Від того, наскільки вони будуть забезпечені матеріально, залежать у кінцевому підсумку успішні розробка та впровадження інноваційного продукту, що, у свою чергу, створить передумови для збільшення фінансових надходжень суб'єктів господарювання та обслуговуючих інституцій. Інакше кажучи, завдяки цьому зможуть бути налагоджені безперервні, взаємопов'язані фінансово-грошові відносини між науковими організаціями (продуцентами інновацій) та споживачами інноваційного продукту. Нині внаслідок фінансової скрути взаємозв'язок між науковими установами та суб'єктами господарювання в аграрному секторі досліджуваного макрорегіону розірваний. Відновлення взаємовідносин між ними має здійснюватися на нових паритетних засадах, які б поєднували інтереси обох сторін.

Формування якісно нового споживача інновацій у сільському господарстві Карпатського макрорегіону, діяльність та інтерес якого спрямовуватиметься на постійне залучення наукових досліджень у процес відтворення земельних ресурсів, потребує насамперед створення сучасних сільськогосподарських підприємств ринкового типу. Без цього інноваційний процес у аграрному секторі макрорегіону не зможе розвиватися.